

สารธรรมจากพระสุตตันตปิฎก

ตอนที่ ๖ ปฏิจจสมุปบาทสายปฏิบัติ

อ.สุภีร์ ทุมทอง

๑๑ กันยายน ๒๕๕๐

ปฏิเสธสมุปบาท

ปฏิเสธสมุปบาท — ปฏิเสธ + ส + อุปบาท

การอิงอาศัยกันและกันเกิดขึ้น

๑. สมุทยวาร — ว่าด้วยการเกิดทุกข์

๒. นิโรธวาร — ว่าด้วยการพ้นทุกข์

หลักทั่วไป-สมุทยวาร

อวิชชาปัจจุยา สงขารา, สงขารปัจจุยา วิญญาณ์,
วิญญาณปัจจุยา นามรูป, นามรูปปัจจุยา สพายตน์,
สพายตน์ปัจจุยา ผสฺโส, ผสฺสปัจจุยา เวทนา,
เวทนาปัจจุยา ตณฺหา, ตณฺหาปัจจุยา อูปาทาน์,
อูปาทานปัจจุยา ภโว, ภวปัจจุยา ชาติ,
ชาติปัจจุยา ชรามรณ์ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา สมภวนฺติ,
เอวเมตสฺส เภวลสฺส **ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย** โหติ. วิ.มหา. ๔/๑

หลักทั่วไป-นโรธวาร

อวิชชาย เตว อเสสวिरาคนโรธา สงฺขารนโรโธ,
สงฺขารนโรธา วิญฺญาณนโรโธ, วิญฺญาณนโรธา นามรูปนโรโธ,
นามรูปนโรธา สพายตฺตนนโรโธ, สพายตฺตนนโรธา ผสฺสนโรโธ,
ผสฺสนโรธา เวทฺธานนโรโธ, เวทฺธานนโรธา ตณฺหานนโรโธ,
ตณฺหานนโรธา อุปาทานนโรโธ, อุปาทานนโรธา ภาวนนโรโธ,
ภาวนนโรธา ชาตฺตินโรโธ, ชาตฺตินโรธา ชรามรณํ
โสภปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา นโรชฺฉนฺตํ,
เอวเมตสฺส เภวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส นโรโธ โหติ. วิ.มหา. ๔/๑

ชีวิตปกติ-สายเกิดทุกข์

จกขุณฺจ ปฏิจฺจ รุเป จ อุปฺปชฺชติ จกขุวิณฺณานิ.

ติณฺณํ สงฺกตฺติ **ผลโส.** ผลสฺปจฺจยา เวทนา,
เวทนาปจฺจยา ตณฺหา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ,

อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาตฺติ,

ชาตฺติปจฺจยา ชรามรณํ โสภปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา

สมฺภวนฺตฺติ. เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส **สมุทโย** โหติ.

ถึ.สพฺวา. ๑๘/๑๖๒ ทุติยอปฺริชานสูตร

กระบวนการรับรู้

ตา + รูป + จักขุวิญญาณ = จักขุสัมผัส

หู + เสียง + โสตวิญญาณ = โสตสัมผัส

จมูก + กลิ่น + ฆานวิญญาณ = ฆานสัมผัส

ลิ้น + รส + ชิวหาวิญญาณ = ชิวหาสัมผัส

กาย + สัมผัส + กายวิญญาณ = กายสัมผัส

ใจ + เรื่องที่คิด, ความรู้สึกในใจ + มโนวิญญาณ = มโนสัมผัส

สายเกิดทุกข์

ผัสสะ → เวทนา ความรู้สึก

เวทนา → ตัณหา ความทะยานอยากของจิต

ตัณหา → อุปาทาน ความยึดมั่นเรา – ของเรา

อุปาทาน → ภพ การทำกรรม

ภพ → ชาติ ความรู้สึกว่าเป็นเราสมบูรณ์

ชาติ → ชรามรณะ ความทุกข์

การปฏิบัติ-สายพันทุกข์

จกฺขุณฺจ ปฏฺิจฺจ รฺฐเป จ อุปฺปชฺชติ จกฺขุวิณฺณานํ.

ติณฺณํ สงฺกตฺติ ผสฺโส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, **เวทนาปจฺจยา ตณฺหา,**

ตสฺสาเยว **ตณฺหาย อเสสวिरาคนิโรธา** อุปาทานนิโรโธ,

อุปาทานนิโรธา ภวนิโรโธ, ภวนิโรธา ชาตนิโรโธ,

ชาตนิโรธา ชรามรณํ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา นිරุชฺฌนฺติ.

เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส **นิโรโธ** โหติ.

สํ.สพฺพ. ๑๘/๑๖๓ ทุติยอปริชานสูตร

สายพินทุกข์

รู้ทัน ผัสสะ – ไม่ก่อเวทนา (รู้ทัน – มีสติ สมาธิ ปัญญา)

รู้ทัน เวทนา – ไม่ก่อตัณหา

รู้ทัน ตัณหา – ไม่ก่ออุปาทาน

รู้ทัน อุปาทาน – ไม่ก่อกรรม

ชาติ ชรามรณะ ทุกข์ – เป็นปริณฺเยยยธรรม

ธรรมที่ควรรู้ให้แจ่มแจ้ง

ทุกข์ - พันทุกข์

อวิชชูปนิสา สงขารา, สงขารูปนิส วิญญาณ์,
วิญญาณูปนิส นามรูป, นามรูปูปนิส สพายตน์,
สพายตูปนิโส ผสฺโส, ผสฺสุปนิสา เวทนา,
เวทูปนิสา ตณฺหา, ตณฺหูปนิส อูปาทาน์,
อูปาทานูปนิโส ภโว, ภวูปนิสา ชาติ,
ชาตูปนิส ทุกข์, ทุกขูปนิสา สทฺธา,
สทฺธูปนิส ปามุขข์, ปามุขขูปนิสา ปิตฺติ, (มีต่อ)
สํ.นํ. ๑๖/๖๕ อูปนิสสูตร

ทูกษ์ - ฟื้นทูกษ์ (ต่อ)

ปีตูปนิสา **ปสฺสทฺธิ**, ปสฺสทฺธูปนิถํ **สุขํ**,
สุชูปนิโส **สมาธิ**, สมาธูปนิถํ **ยถาภูตถาณทสฺสนํ**,
ยถาภูตถาณทสฺสนูปนิสา **นิพฺพิทา**, นิพฺพิทูปนิโส **วิราโค**,
วิราคูปนิสา **วิมุตฺติ**, วิมุตฺตูปนิถํ **ขเย ญาณํ**.

ถํ.นิ. ๑๖/๖๕ อุปนิสฺสูตร

ลำดับการปฏิบัติสายพ้นทุกข์

๑. สทฺธา

๒. ปาโมชฺช

๓. ปีติ

๔. ปสฺสทฺธิ

๕. สุข

๖. สมာธิ

๗. ยถาภูตญาณทสฺสน

๘. นิพฺพิทา

๙. วิกฺราภ

๑๐. วิมุตฺติ

๑๑. ขเย ญาณ

ถัม.น. ๑๖/๖๕ อุปนิสฺสูตร

เหตุของวิชาและวิมุตติ (๑)

สปปุริสสํเสโว ปรีปุโร สททมมสฺสวณํ ปรีปุเรติ,
สททมมสฺสวณํ ปรีปุริ สททํ ปรีปุเรติ,
สททธา ปรีปุรา โยนิโส มนสิการํ ปรีปุเรติ,
โยนิโส มนสิกาโร ปรีปุโร สติสมฺปชฌณํ ปรีปุเรติ,
สติสมฺปชฌณํ ปรีปุริ อินฺทฺริยสํวรํ ปรีปุเรติ,
อินฺทฺริยสํวโร ปรีปุโร ตีณิ สุจฺริตานิ ปรีปุเรติ, (มีต่อ)

(อ.ทสก. ๒๔/๖๑ อวิชาสูตร)

เหตุของวิชาและวิมุตติ (ต่อ)

ตีณิ สุจรัตนินิ ปริปุรานินิ จตุตทาโร สติปฏฺจาเน ปริปุเรนฺตฺติ,
จตุตทาโร สติปฏฺจานา ปริปุรา สตฺต โภชณฺงเค ปริปุเรนฺตฺติ,
สตฺต โภชณฺงกา ปริปุรา วิชฺชาวิมุตฺตี ปริปุเรนฺตฺติ,
เอวเมตฺติสุสา วิชฺชาวิมุตฺตฺติยา อาหาโร โหติ เอวญฺจ ปาปริปุริ.
(อํ.ทสก. ๒๔/๖๑ อวิชาสูตร)

ลำดับการปฏิบัติเพื่อวิชาและวิมุตติ (๑)

๑. สปปุริสสํเสว

๒. สทุทธมมุตฺตวณ

๓. สทุธา

๔. โยนิโส มนสิการ

๕. สติสมฺปชฌณ

๖. อินฺทริยสํวโร

๗. สุจริต ๓

๘. สติปญฺจาน ๔

๙. โพชฌนฺก ๗

๑๐. วิชาวิมุตติ

(อ.ทสก. ๒๔/๖๑ อวิชาสูตร)

เหตุของวิชาและวิมุตติ (๒)

อานาปานสฺสตี ภิกฺขเว ภาวิตา พหุลีกตา มหปฺผลา โหติ
มหานิสฺสา. อานาปานสฺสตี ภิกฺขเว ภาวิตา พหุลีกตา
จตุตฺตารโ สติปญฺจจาเน ปริปุเรนฺตติ.

จตุตฺตารโ สติปญฺจจํภา ภาวิตา พหุลีกตา
สตุตฺต โภชณฺงเค ปริปุเรนฺตติ.

สตุตฺต โภชณฺงคา ภาวิตา พหุลีกตา
วิชฺชาวิมุตฺตี ปริปุเรนฺตติ.

ม.อุปริ. ๑๔/๑๔๗ อานาปานัสสตีสูตร

ลำดับการปฏิบัติเพื่อวิชาและวิมุตติ (๒)

๑. อานาปานสุสติ
๒. สติปัฏฐาน ๔
๓. โพชฌงก ๗
๔. วิชาวิมุตติ

ม.อุปริ. ๑๔/๑๔๗ อานาปานัสสติสูตร

เหตุของวิมุตติ

โยนิโส มนสิกโรโต ปาโมชชํ ชายติ,
ปมุตตสฺส ปีติ ชายติ, ปีติมนสฺส กาโย ปสฺสมภฺติ,
ปสฺสทฺธกาโย สฺขํ เวเทติ, สฺขินโน จิตฺตํ สมာธียติ,
สมากิเต จิตฺเต ยถากฺกตํ ชานาติ ปสฺสตี,
ยถากฺกตํ ชานํ ปสฺสํ นิพฺพินฺนทติ,
นิพฺพินฺนํ วิรชชติ, วิราคา วิมฺมุจฺจติ.

อิเม นว ธมฺมา พหุการา.

ที.ปา. ๑๑/๓๕๕ ทสฺสตรสฺสูตร

ลำดับการปฏิบัติเพื่อวิมุตติ

๑. โยนิโส มนสิการ
๒. ปาโมชช
๓. ปีติ
๔. ปสุสทฺธิ
๕. สุข
๖. สมาริ
๗. ยถาภูตญาณทสฺสน
๘. นิพพิทา
๙. วิจารณ์
๑๐. วิมุตติ

ที.ปา. ๑๑/๓๕๕ ทสฺตตรสูตร

เหตุของวิมุตติญาณทัสสนะ (๑)

กุสลานิ สีลานิ อวิปฺปฏฺฐิสารตฺถานิ อวิปฺปฏฺฐิสารานิถัมภานิ,
อวิปฺปฏฺฐิสารโร ปามุชฺชตฺโต ปามุชฺชานิถัมภโถ,
ปามุชฺชํ ปิตตํ ปิตานิถัมภํ, **ปิตฺติ** ปสฺสทฺธตฺถา ปสฺสทฺธานิถัมภา,
ปสฺสทฺธิ สุขตฺถา สุขานิถัมภา, **สุขํ** สมารตฺถํ สมารานิถัมภํ,
สมาธิ ยถากุตฺถาณทสฺสนตฺโต ยถากุตฺถาณทสฺสนานิถัมภโถ,
ยถากุตฺถาณทสฺสนํ นิพฺพิทาวิราคตฺถํ นิพฺพิทาวิราคานิถัมภํ,
นิพฺพิทาวิราโค วิมุตฺติญาณทสฺสนตฺโต **วิมุตฺติญาณทสฺสนานิถัมภโถ**.

อ.ทสก. ๒๔/๑ กิเมตฺถิยสุตฺร

ลำดับการปฏิบัติเพื่อวิมุตติญาณทัสสนะ (๑)

๑. กุศลศีล

๒. อวิปุปฏิสสาร

๓. ปาโมชช

๔. ปีติ

๕. ปสุสทฺธิ

๖. สุข

๗. สมာธิ

๘. ยถาภูตญาณทัสสน

๙. นิพพิทาวีรค

๑๐. วิมุตติญาณทัสสน

อ.ทสก. ๒๔/๑ กิमतถียสูตร

เหตุของวิมุตติญาณทัสสนะ (๒)

สตिसมฺปชฌเณ ภิกฺขเว สติ,

สตिसมฺปชฌณสมฺปนฺนสฺส อุปนิสสมฺปนฺนํ โหติ **หิโรตฺตปฺปํ.**

หิโรตฺตปฺเป สติ,

หิโรตฺตปฺปสมฺปนฺนสฺส อุปนิสสมฺปนฺโน โหติ **อินฺทฺริยสํวโร.**

อินฺทฺริยสํวเร สติ,

อินฺทฺริยสํวรสมฺปนฺนสฺส อุปนิสสมฺปนฺนํ โหติ **สีลํ.**

สีเล สติ, สีลสมฺปนฺนสฺส อุปนิสสมฺปนฺโน โหติ **สมฺมาสมาธิ.**

อ.อฏฺฐก. ๒๓/๑๘๓) สติสัมปชฌญฺสูตร

เหตุของวิมุตติญาณทัสสนะ (ต่อ)

สมุมาสมาธิมฺหิ สติ,

สมุมาสมาธิสมฺปนฺนสฺส อุปนิสสมฺปนฺนํ โหติ **ยถาภูตญาณทสฺสนํ.**

ยถาภูตญาณทสฺสเน สติ,

ยถาภูตญาณทสฺสนสมฺปนฺนสฺส อุปนิสสมฺปนฺโน โหติ **นิพพิทาวีราโค.**

นิพพิทาวีราเค สติ,

นิพพิทาวีราคสมฺปนฺนสฺส อุปนิสสมฺปนฺนํ โหติ **วิมุตติญาณทสฺสนํ.**

อ.อฏฺฐก. ๒๓/๑๘๗ สติสัมปชัญญสูตร

ลำดับการปฏิบัติเพื่อวิมุตติญาณทัสสนะ (๒)

๑. สติสมปชฌญ

๒. หิริ โอตตปป

๓. อินุทริยสัวร

๔. สีส

๕. สมมาสมาธิ

๖. ยถาภูตญาณทัสสน

๗. นิพพิทาวิราค

๘. วิมุตติญาณทัสสน

อ.อฏฐก. ๒๓/๑๘๓ สติสัมปชฌญสูตร

สรุป - เหตุเริ่มต้น

๑. เหตุภายนอก — สทฺธา, สบฺปุริสํเสว
๒. เหตุภายใน — โยนิโสมนสิการ, กุศลศีล,
สติสมฺปชฌญ

สวัสดีครับ

